КОМЕМОРАТИВНА МОНЕТНА ЕМИСИЯ НА ЦАР РЕМЕТАЛК III И ИМПЕРАТОР КАЛИГУЛА, 38 – 41 г. (RPC I, 1722)

Евгени ПАУНОВ

Независим изследовател, Виена, Австрия, epaunov@gmail.com

ABSTRACT

The present brief paper discusses the coins from the rare coin issue of the last Thracian king Rhoemetalces III and emperor Caligula known as type *RPC* I, 1722 (**Fig. 1**). Their typology and the historical environment in which they were struck have been examined. A detailed listing of the known 33 examples of this rare coin type is given. It is emphasised that they represent a special, commemorative issue minted on the occasion of the coronation (investiture) of the Thracian king at Rome in 38 AD. It is clarified that they were equivalent in denomination to one Roman sestertius. It is pointed out that they are also the epilogue of the late Thracian royal coinage.

Keywords: Roman provincial coinage, Caligula, Thrace, Rhoemetalces III, commemorative issue

Още през 1877 г. в Лондон уредниците на монетния кабинет на Британския музей публикуват в серия от томове на географски принцип старогръцките монети, съхранявани в музея. В тома за Таврическия Херсонес, Сарматия, Дакия, Мизия и Тракия на страница 210 под № 1 е включен и едрият бронз на Реметалк III и Калигула от Британския музей (виж № 5 по-долу; BMC Greek (Tauric Chersonese etc.), p. 210, no. 1). Малко по-късно големият български нумизмат Никола Мушмов публикува подобна монета на Реметалк III и Калигула от сбирката на Народния археологически музей в София (Мушмов 1912, № 5804; Мушмов 1927, 248, № 211). От същото време са известни и два екземпляра на типа в монетната колекция в Берлин, от прочутите колекции на F. Imhoof-Blumer и Löbbecke (виж по-долу, № 6 – 7). След това известните монети от този рядък

https://doi.org/10.53250/nse20.41-47

тип са включени и коментирани в трудовете за тракийските монети на проф. Й. Юрукова (Youroukova 1976, 64 – 65, nos. 212 – 213, pls. 25 – 26; Юрукова 1992, 202 – 203, обр. 57, № 177). Типът се разглежда и като провинциално монетосечене на имп. Калигула и е известен от 1992 г. насам като Roman Provincial Coinage (RPC I), № 1722.[1] През 2002 г. руският нумизмат М. Абрамзон препубликува в своя статия едната от софийските монети на Реметалк III (от книгата на проф. Й. Юрукова, но с неточни метрични данни) и с някои допълнителни исторически подробности (Abramzon 2002, 239 – 242).

Типът бронзови монети на Реметалк III и Калигула има следното описание:

Лице: Глава на Калигула с лавров венец наляво, надпис: ΓΑΙΩ ΚΑΙΣΑΡΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩ ΣΕΒΑΣΤΩ /или СЕВАСТΩ/ (в дателен падеж).[2]

Опако: Калигула в тога, седнал наляво на *sella curulis* връчва владетелска диадема, с протегната напред дясна ръка на тракийския принц, който седи прав пред него отляво и държи скиптър с лявата си ръка, наоколо надпис: ΒΑΣΙΛΕ-ΥΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΑΣ (в именителен падеж), в отреза: ΚΟΤΥΩΣ.

Неизвестна монетарница в Тракия (Бизия?), 38 г. (**Образ 1**).

Обр. 1. Бронзова монета на цар Реметалк III с имп. Калигула, 38 г. (31 мм, 22,09 г)

Fig. 1. A bronze coin of king Rhoemetalces III with emperor Caligula, 38 AD. (AE 31 mm, 22.09 g.). From auction Gorny & Mosch 253 (5 March 2018), lot no. 297.

Досега са ми известни следните 33 екземпляра на емисията RPC 1722, с една единствена имитация (виж № 7):

1. София, НАМ – БАН, инв. № 1303 – 28 мм, 23,60 г = Мушмов 1927, № 211; Youroukova 1976, no. 212, pl. 26; Юрукова 1992, № 177;
2. София, НАМ – БАН, инв. № 6809 – 29 мм, 20,54 г = Youroukova 1976, no. 213, pl. 25;
3. РАМ – Пловдив, инв. № 562 – 28 мм, ? г = Мушмов 1927, № 211/2, табл. 8;
4. АМ – Варна, инв. № I 2417 – 30 – 31 мм, 20,77 г, 6 ч., без патина, непубликувана.

[1] Онлайн линк: https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/1722

[2] За вариантите на надписа виж: *RPC Suppl.* 4 (2017), 23.

5. Лондон, Британски музей, инв. № GC3p210.1 – 29 мм, 20,67 г – *BMC Greek (Tauric Chersonese etc.)*, p. 210, no. 1;
6. Берлин, 1906 Löbbecke, инв. № 18212618 = CNT_3288 – 31 мм, 20,60 г, 12 ч;
7. Берлин, 1900 Imhoof-Blumer, инв. № 18212616 = CNT_3287 – 28x29 мм, 10,89 г, 4 ч – антична имитация;
8. Берлин, инв. ? = CN_5266 – 29x31 мм, 15.75 г, 12 ч.;
9. Йейл, инв. № 2004.6.1229, кол. R. E. White Fund, от бившата колекция на проф. P. R. Franke, Мюнхен – 30 мм, 21,64 г, 6 ч;
10. Йейл, инв. № 2013.17.30, кол. Ben Lee Damsky – 28.6 мм, 15,28 г, 7 ч;
11. Неизвестно, ? мм, 20,91 г – аукцион Münzen und Medaillen 41 (1970), no. 320;
12. Неизвестно, ? мм, 21,35 г – аукцион Finarte Asta 995 [Fontana] (27 November 1996), no. 765;
13. Неизвестно, ? мм, 23,90 г – аукцион Gorny & Mosch 118 (15 October 2002), no. 1682;
14. Неизвестно, 30x31 мм, 20,38 г, 6 ч. – аукцион Lanz 114 (26 May 2003), no. 264 = CNG e-sale 394 (29 March 2017), no. 356;
15. Неизвестно, 29x30 мм, 22,68 г, 1 ч. – аукцион Triton XI (8 January 2008), no. 445 = колекция Y. Hourmouziadis, *SHH* 2869[3];
16. Неизвестно, 30 мм, 19,56 г, 6 ч. – аукцион CNG eAuction 244 (10 November 2010), no. 300;
17. Неизвестно, 29 мм, 24,30 г, 12 ч. – аукцион CNG eAuction 325 (23 April 2014), no. 364;
18. Неизвестно, 30 мм, 18,87 г – аукцион Pecunem 35 (6 September 2015), no. 367;
19. Неизвестно, 29 мм, 22,40 г – аукцион Pecunem 36 (4 October 2015), no. 299;
20. Неизвестно, 30 мм, 20,96 г, 6 ч. – аукцион CNG eAuction 367 (10 January 2016), no. 388;
21. Неизвестно, 30 мм, 21,73 г – аукцион Gorny & Mosch 237 (7 – 8 March 2016), no. 1631;
22. Неизвестно, ? мм, 22,09 г – аукцион Gorny & Mosch 253 (5 – 6 March 2018), no. 297;
23. Неизвестно, ? мм, 22,16 г – аукцион Numismatik Lanz 166 (11 June 2018), no. 119;
24. Неизвестно, 31 мм, 23,68 г – аукцион Numismatik Naumann 70 (7 October 2018), no. 207;
25. Неизвестно, 28 мм, 19,13 г – аукцион Savoca Coins 27, Silver (25 November 2018), no. 294;
26. Неизвестно, 31 мм, 24,01 г – аукцион Savoca Coins 1st Blue Auction, London (24 March 2019), no. 628;
27. Неизвестно, 30 мм, 21,13 г, 6 ч. – аукцион Nomos obolos 12 (31 March 2019), no. 513 = Nomos obolos 24 (21 August 2022), no. 61;
28. Неизвестно, 32 мм, 21,29 г, драскотина на ръба на опакото – аукцион Numismatik Naumann 79 (7 July 2019), no. 301;
29. Неизвестно, 29 мм, 15,70 г – аукцион Zeus Numismatics 3 (11 January 2020), no. 441;
30. Неизвестно, 30 мм, 21,83 г – аукцион Naville Numismatics 60 (27 September 2020), no. 122;
31. Неизвестно, 30 мм, 16,13 г, корозирала – аукцион Gorny & Mosch 274 (20 November 2020), no. 2313;
32. Неизвестно, 30 мм, 23,89 г, 6 ч. – аукцион CNG eAuction 490 (21 April 2021), no. 58 – от кол. Peter J. Merrani;
33. Неизвестно, 29 мм, 21,47 г, 6 ч. – аукцион Nomos obolos 27 (19 March 2023), no. 72.

[3] Онлайн линк: http://hourmo.eu/27_Reges_Thraciae/Rhoemetalkes_III/2869_ Rhoemetalkes_III_AE.html

Средно тегло: 19.79 г. Печатите видимо са били фиксирани на оси 6 или 12 часа. Установяват се два лицеви и поне два реверсни печата за монетите (с разлика в изписване на легендата).

От пръв поглед се забелязва, че емисията на Реметалк III е възпоменателна, специална и представя коронацията (инвеститура) на тракийския владетел от император Калигула. Самата церемония била тържествено проведена на Форума в Рим през 38 г. сл. Хр. На лицето е представен образът на римския император Калигула, суверенът на Реметалк, който му е осигурил трона на Тракия. Въвеждането на именителния падеж на реверса е станало под пряко влияние от римските императорски монети и показва прекия издател на монетната емисия.

Монетосеченето на Реметалк III с Калигула включва общо 5 номинала и типа бронзови монети (*RPC* I, №№ 1722 – 1726; Paunov 2021, 246 – 250; Paunov (in print), като разглежданите тук монети са най-големият и най-представителен номинал. В номинална стойност той е бил равностоен на един римски *сестерций* (забелязано и от М. Абрамзон, Abramzon 2002, 239).

Както е известно от изворите, Реметалк III бил син на Котис IV (управлявал 12/13 – 18 г. сл. Хр.) и внук на великия тракийски цар Реметалк I (Мушмов 1927, 247; Sullivan 1979, 209 – 211; Peter 2006). След смъртта на баща си, той бил отгледан от майка си Антония Трифена – благородната дъщеря на Полемон I, царя на Понтос, и внучка на триумвира Марк Антоний (Попова 2017, 119 – 146). Реметалк III израснал в Кизик и в Рим, а вече като римски гражданин бил с името C. Iulius Rhoemetalces (за него: *PIR*² R 52). В Рим той станал приятел в игрите на малкия Калигула в двора на император Тиберий, обстоятелство, което изиграло голяма роля в неговия покъсен живот (Светоний, *Калигула* 16, 9). Скоро след възцаряването на Калигула на трона в Рим (16 март 37 г.), Реметалк бил издигнат за тракийски цар и управлявал обединените тракийски земи от 38 до 45/46 г. сл. Хр. Едновременно и двамата му братя също били въведени от Калигула в царско достойнство – Котис като цар на Малка Армения, а Полемон, заедно с майка си Антония Трифена – цар на Понтос (Дион Касий, LIX, 12.2). Според данните на надписите, през 36/37 г. Реметалк бил избран за архонт в град Атина, една рядка чест за тракийски владетел (*IG* III², 1284). Той също така е записан в един надпис като архонт-епоним на о-в Хиос (*IG* XII.8, 206 = *SEG* 14, no. 371). В Маронея пък той е честван като благодетел на града (*IGR* I, 829). За негово нещастие, през 45/46 г. цар Реметалк III бил убит от въстаници или от жена си Питодорида II в резултат на заговор (Синкел, *Chronika*, p. 631 (ed. G. Dindorf); дискусия у Mommsen 1875, 258 – 259; Sullivan 1979, 211), а скоро след това Тракия била обявена за римска провинция (Ботева-Боянова 2021, 11 – 21; Boteva 2022, 45).

Монетната емисия на Реметалк III с Калигула се отличава с високо художествено майсторство на стила, което е подчертано от Й. Юрукова (Юрукова 1992, 204). Главата на Калигула и реверсната сцена са във висок, изискан римски стил. Трудно е да се каже без повече конкретни данни, къде е била отсечена тази емисия (а и цялостното монетосечене) на цар Реметалк III, но е много възможно това да е станало в Бизия, столицата на късните тракийски царе, или пък в съюзния град Бизантион на Проливите.

Малкото запазени екземпляри до днес от този рядък тип на Реметалк III с Калигула показват, че това е било едно представително, специално монетосечене, извършено в малък обем, а по-късно (най-вероятно след 46 г.) е било изтеглено от обращение и претопено.

В заключение, монетите на цар Реметалк III с император Калигула са интересни паметници от заника на Тракийското царство. Те представляват епилога на късното тракийско царско монетосечене.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES:

Ботева-Боянова 2021: Д. Ботева-Боянова. Антични, късноантични и ранновизантийски извори за създаването на римската провинция Тракия. – Jubilaeus VIII, 11 – 21 [Boteva-Boyanova, D. 2021: Antichni, kasnoantichni i rannovizantiyski izvori za sazdavaneto na rimskata provinzija Trakija. – Jubilaeus VIII, 2021, 11 – 21].

Мушмов 1912: Н. Мушмов. Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. София, 1912 [Mushmov, N. 1912: Antichnite moneti na Balkanskiya poluostrov i monetite na balgarskite care. Sofia, 1912].

Мушмов 1927: Н. Мушмов. Монетите на тракийските царе. – В: Сборник Борис Дякович (= Годишник на Народната библиотека и музей в Пловдив за 1925 г.), София, 1927, 195 – 256 [Mushmov, N. 1927: Monetite na trakiyskite care. – In: Sbornik Boris Dyakovich, Sofia, 1927, 195 – 256].

Попова 2017: Р. Попова. Антония Трифена отвъд анонимността в литературните извори. – Thracia 22, 2017, 119 – 146 [Popova, R. 2017: Antonia Thryphaina otvad anonimnostta v literaturnite izvori. Thracia 22, 2017, 119 – 146].

Юрукова 1992: Й. Юрукова. Монетите на тракийските племена и владетели (= Монетни съкровища от българските земи, 1). София, 1992 [Jurukova, Y. 1992: Monetite na trakiyskite plemena i vladeteli. (= Monetni sakrovishta ot balgarskite zemi), Sofia, 1992].

Abramzon 2002: M. G. Abramzon. The 'Coronation Coin' of the Thracian King Rhoemetalces III. – ΤΑΛΑΝΤΑ, Proceedings of the Dutch archaeological and historical society, XXXII – XXXIII (2000 – 2001), 239 – 242.

Boteva 2022: D. Boteva. Thracia huc usque regnata in provinciam redigitur. – In: P. Delev et alii, (eds.). Ancient Thrace: Myth and Reality. The Proceedings of the 13th international congress of Thracology, 3 – 7 September 2017, volume II, Sofia, 2022, 41 – 48.

Mommsen 1875: T. Mommsen. Reges Thraciae inde a Caesare dictatore. – Ephemeris epigraphicae II, 1875, 250 – 263 /= Gesammelte Schriften, Band 8: Epigraphische und numismatische Schriften. Berlin, 1994, 297 – 311.

Paunov 2021: E. I. Paunov. From KOINE to ROMANITAS: Numismatic Evidence for the Roman Expansion and Settlement in Moesia and Thrace (ca. 146 BC – AD 98/117), (= ANTIQUITATES – Archäologische Forschungsergebnisse, Band 76). Hamburg, 2021.

Paunov (in print): E. I. Paunov. Coinage of the Late Thracian Kings (ca. 150 BC – AD 45/6): Issues, types, variants and statistics. – In: O. Tekin (ed.). Proceedings of the 3rd International Congress of History of Money and Numismatics in the Mediterranean world. Antalya, April 1 – 4, 2024, Antalya, 2024 (in print).

Peter 2006: U. Peter. Rhoemetalces, I – III. – In: *Brill's New Pauly Online*. Brill, Leiden (https://doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e1022820)

Sullivan 1979: R. D. Sullivan. Thrace in the Eastern Dynastic Network. **–** In: H. von Temporini (ed.), Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Teil I. Principat, Band 7.1, Berlin – NewYork, 1979, 186 – 211.

Youroukova 1976: Y. Youroukova. Coins of the Ancient Thracians (BAR Supplementary Series 4). Oxford, 1976.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ / ABBREVIATIONS

BMC Greek R.S. Poole, B.V. Head, P. Gardner. A Catalogue of Greek Coins [in the British Museum]. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace, & cetera. London, 1877.

***IG* III** Inscriptiones Atticae aetatis romanae, edited by Wilhelm Dittenberger. Part II, Tituli sepulcrales. Tituli memoriales. Fragmenta incerta. Addenda et corrigenda. Indices. Berlin, 1882.

***IG* XII,8** Inscriptiones insularum maris Aegaei praeter Delum. Volume XII, Fasc. 8. Inscriptiones insularum maris Thracici, edited by Karl Fredrich. Berlin, 1909.

***IGR* I** Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes , ed. René Cagnat et al. 3 vols. Paris 1911-1927. Vol. I, 1911. Reprint: Chicago, Ares 1975.

***PIR*²** E. Groag – A. Stein – L. Petersen – K. Wachtel – M. Heil (eds.), Prosopographia imperii romani saec. I. II. III. Editio altera, Pars I – VI. Berlin (1933 – 2006).

***RPC* I** A. Burnett, M. Amandry, P. P. Ripollès. Roman Provincial Coinage, volume I: From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC – AD 69). London – Paris, 1992.

***RPC* Suppl. 4** M. Amandry, A. Burnett, A. Hostein, J. Mairat, P. P. Ripollès, M. Spoerri Butcher. Roman Provincial Coinage, Supplement 4 (volumes I, II, III, VII.1 and IX), 2017 (http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/supp/rpc-supp-4.pdf)

SEG Supplementum Epigraphicum Graecum. Leiden, 1923 – .

A COMMEMORATIVE COIN ISSUE OF KING RHOEMETALCES III AND EMPEROR CALIGULA, AD 38 – 41 (RPC I 1722)

Evgeni PAUNOV

SUMMARY

The present brief paper discusses the coins from the rare coin issue of the last Thracian king Rhoemetalces III and emperor Caligula known as type *RPC* I, 1722 (**fig. 1**). Their typology and the historical environment in which they were struck have been examined. A detailed listing of the known 33 examples of this rare coin type is given. It is emphasized that they represent a special, commemorative issue minted on the occasion of the coronation (investiture) of the Thracian king at Rome in 38 AD. It is clarified that they were equivalent in denomination to one Roman sestertius. It is pointed out that they are also the epilogue of the late Thracian royal coinage